

Відгук
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора Гончар Ольги Іванівни
на дисертацію Фонарьової Тетяни Анатоліївни
«Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі
оцінки використання їх людського капіталу»
що подана на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Вивчення дисертації здобувача, автореферату та опублікованих праць за темою дисертаційної роботи, дає підстави для розгорнутої характеристики основних результатів авторського дослідження та визначення її відповідності критеріям, які викладені у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами.

1 Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

За умов євро інтеграційних спрямувань розвитку країни, вітчизняні промислові підприємства мають бути адаптовані до динамічних змін мінливого ринкового середовища. Запорукою їх сталого розвитку стає формування та реалізація ринкового потенціалу із врахуванням людського капіталу, який є головною цінністю як суспільства, так і кожного підприємства, визначальним чинником економічного зростання, оскільки конкурентні переваги організаційно-економічних систем багато в чому досягаються за рахунок знань, інформації, інновацій, джерелом яких виступає людина.

Разом із тим, у сучасній практиці оцінювання господарюючих підприємств людський капітал не враховується у сукупній вартості. Обліку та переоцінці підлягає лише інтелектуальний капітал, що ототожнюється із нематеріальними активами. Чинна практика не дозволяє отримати реальну оцінку вартості підприємства. Враховуючи, що сучасна економіка заснована на знаннях, а також, важливість забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, вважаємо за необхідне поглиблювати дослідження і обґрунтовувати науково-методичні підходи щодо забезпечення ефективності реалізації людського капіталу. Практика недооцінки і не включення в активи підприємства людського капіталу веде до втрат сукупних ресурсів і значно знижує ринкову вартість

фондів підприємств та, як наслідок, його ринкового потенціалу. Однією з причин такого становища є відсутність теоретико-методологічного підґрунтя оцінки використання людського капіталу підприємства.

Вищезазначене підтверджує актуальність теми дисертаційної роботи Фонарьової Тетяни Анатоліївни, присвяченої розробленню теоретико-методологічних положень та обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо формування ринкового потенціалу підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу.

2 Зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження за тематичним спрямуванням проведено в межах науково-дослідної роботи кафедри менеджменту Національної металургійної академії України за темами:

- «Розробка моделей управління знаннями, людським капіталом та ризиками персоналу організації» (ДР № 0111U010390), в якій досліджено чинники формування вартості людського капіталу та обґрунтована модель факторів вартості людського капіталу;

- «Методологія регіонального економічного розвитку» (ДР № 0102U000369), де обґрунтовуються науково-методичні підходи до визначення вартісних параметрів управління людським капіталом підприємства;

- «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (ДР № 0107U001146), в якій розраховані показники людського капіталу для підприємств різних секторів економіки та доведено їх вплив на формування ринкового потенціалу.

3 Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації, їх достовірність і новизна.

Ознайомлення зі змістом дисертації та автореферату дозволяє констатувати глибину розроблення автором досліджуваної проблематики, суттєву новизну його наукового доробку. Вміння дисертанта формулювати наукові положення, висновки та рекомендації базуються на детальному вивченні та критичному аналізі наукових літературних джерел і фундаментальних положень системного аналізу, теорії прийняття рішень.

Дисертаційна робота має логічну структурну побудову, її зміст повною мірою розкриває тему наукового дослідження.

Завдання, поставлені відповідно до вказаної мети дослідження, вирішено на належному теоретичному, науково-методичному та практичному рівнях. Чітко сформулювавши завдання дослідження, автор спрямував науковий пошук на висвітлення проблемних питань, що розглядаються у роботі. Подано їх критичну оцінку, висвітлено недостатньо досліджені проблеми і запропоновано власний варіант вирішення. Дисертаційна робота характеризується теоретичною та практичною цінністю, зміст розділів та підрозділів взаємопов'язані між собою.

Результати теоретичних досліджень і практичних рекомендацій доповідалися та були схвалені на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, зарубіжних наукових періодичних виданнях та інших наукових виданнях.

Обґрунтованість і достовірність висновків і рекомендацій дисертації підтверджується використанням широко апробованого наукового інструментарію.

Рекомендації автора щодо розроблення теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій стосовно формування ринкового потенціалу підприємства на основі вартісної оцінки використання їх людського капіталу були використані у діяльності вітчизняних підприємств та знайшли своє використання у навчальному процесі кафедри менеджменту Національної металургійної академії України, що підтверджується офіційними документами.

Поєднуючи все це, автор з достатньою аргументованістю та достовірністю обґрунтовує комплексний науково-методичний підхід до визначення оціночних елементів механізму капіталізації ринкового потенціалу; визначення вартісних показників людського капіталу підприємства та удосконалює положення щодо застосування комплексного підходу до оцінювання та аналізу чинників впливу на формування ринкового потенціалу металургійних підприємств, який побудований на основі методу кластеризації.

За підсумками досліджених питань у всіх розділах дисертації наводяться обґрунтовані висновки та пропозиції. Робота завершується загальними висновками і кваліфіковано виконаними додатками.

4 Наукова новизна виконаних досліджень

Розгляд дисертації Фонарьової Т. А. дає підстави стверджувати, що сформульовану автором мету дослідження, яка полягає в удосконаленні і подальшому розвитку теоретичних положень, методичних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу, досягнуто,

поставлені завдання вирішено, а результати дослідження характеризуються теоретичною, науково-методичною та практичною новизною.

Основні положення дисертації, які сформульовані за результатами дисертаційного дослідження, відображають особистий внесок Фонарьової Т. А. у наукове опрацювання поставленої проблеми. Відзначаються самостійністю розробок і науковою новизною та полягають у наступному.

Автором *удосконалено* економічну сутність дефініції «ринковий потенціал», що визначає здатність підприємства до розвитку під дією керованих чинників в умовах ринку при наявності певних ресурсів та компетенцій, й, на відміну від існуючих трактувань, розглядає не лише можливості підприємства щодо реалізації планових стратегій розвитку, а, і враховує ризики, випадковість та не передбачуваність впливу ринкового середовища, що дозволяє враховувати всі аспекти при здійсненні реалізації ринкового потенціалу, внаслідок чого відбудуться якісні та кількісні перетворення на підприємстві (пп.1.1, с. 23-33).

Заслужують на увагу *удосконалені* здобувачем оціночні елементи механізму капіталізації ринкового потенціалу, які враховують індивідуальний підхід до визначення складових ринкового потенціалу з урахуванням характеристик цільового ринку, включає інтегральні показники та вартісну оцінку на основі визначення коефіцієнта капіталізації ринкового потенціалу, зокрема, людського капіталу, що дозволяє справедливо враховувати як фінансові, так й нефінансові показники виходячи з особливостей підприємства (пп. 1.3, с. 55-61).

Важливим напрацюванням дисертанта є *удосконалення* методичного підходу до обґрунтування зв'язку понять «людський капітал», «капіталізація», «вартість підприємства», «ринковий потенціал», об'єднуючою кількісною характеристикою цього зв'язку є параметр «вартість капіталу», та розроблено структурно-логічну схему, яка унаочнює взаємозв'язок цих понять, в умовах трансформаційного розвитку. В результаті доведено, що урахування людського капіталу, як оціночного елементу в процесі капіталізації, збільшує вартість підприємства та впливає на реалізацію ринкового потенціалу (пп. 2.1, с. 77-83).

Має наукову цінність *удосконалення* методичного підходу для визначення вартісних показників людського капіталу підприємства таких як індекс ефективності та середня ціна (частка доходу), яку підприємство сплачує за використання накопиченого людського капіталу (пп. 2.2, с. 96-106); також заслуговує на увагу, особливо, з точки зору практичного застосування *удосконалення* методичних рекомендацій до організації інформаційно-аналітичного забезпечення за допомогою спеціально розроблених форм

документів задля урахування, оцінки й аналізу вартісних показників людського капіталу, що дозволяє розглядати його, як ресурс підприємства та обґрунтовувати управлінські рішення з напрямів його розвитку (пп. 3.1, с. 124-135).

В роботі *набули подальшого розвитку методичний підхід до формування чинників «людського капіталу», як невід’ємної частини особистості. Такий підхід враховує визначення ціни та ефективності використання індивідуального людського капіталу, й уможливорює справедливу побудову трудових договірних відносин між підприємством та найманим працівником, що набуває особливого значення в сучасних умовах господарювання (пп. 2.2, с. 86-96); та комплексний підхід до визначення інтегрального показника – ринкової позиції підприємства серед конкурентів на цільовому ринку на основі методу кластеризації та відрізняється урахуванням показників оцінки використання людського капіталу, що дає змогу приймати більш обґрунтовані управлінські рішення стосовно зміцнення ринкового положення підприємства і, як наслідок, підвищити його конкурентоспроможність (пп. 3.3, с. 152-172).*

Дисертант якісно здійснює аналіз наукових підходів до формування понятійно-термінологічного апарату ринкового потенціалу, зокрема виникнення поняття «потенціал» та його різновиди й трансформація від «економічного» до «ринкового потенціалу» (с. 15-21); узагальнює економічну сутність дефініції «людський капітал» на основі хронологічно побудованої онтології, яка демонструє певні закономірності еволюції поглядів на його природу, походження та сутність (с. 72-74 та с. 78-79); здійснює огляд існуючих наукових підходів та концепцій до оцінки людського капіталу. Проведене дослідження відзначається змістовністю і якісною аналітикою, зокрема побудовані автором динаміка Індексу людського капіталу (Human Capital Index) України за період 2015 -2017 рр., та Індексу людського розвитку (Human development index, HDI) України за період 1990 -2017 рр. (с.66-67). Уваги заслуговують здійснені здобувачем розрахунки, вартісних показників накопиченого індивідуального людського капіталу в Україні, динаміка вартості та ефективності накопиченого індивідуального людського капіталу в Україні за 2002 – 2018 рр. та динаміка ціни використання накопиченого індивідуального людського капіталу в Україні за 2002 – 2018 рр. (с. 103-105). Автором проаналізовано стан і тенденції розвитку галузевих показників індексу ефективності використання індивідуального людського капіталу за період 2007-2017 рр. та динаміки галузевих показників ціни залучення накопиченого індивідуального людського капіталу за той же період (с. 108-110). Цінність для науковців та практиків можуть представляти й дослідження стану металургійної

галузі (с. 111-113), та визначення економічного ефекту при розрахунку сумарної недооцінки ринкової вартості ПАТ «Євраз – ДМЗ ім. Петровського» (с. 145-149), чим доведено необхідність прийняття відповідних управлінських рішень щодо урахування та удосконалення використання людського капіталу на металургійних підприємствах.

Результати підкріплені працями автора, наведених у списку використаних джерел дисертаційної роботи.

Висновки та пропозиції, зроблені автором за результатами дослідження є логічними, корелюються із зазначеними завданнями, розкривають поставлену мету дослідження і мають прикладне значення для розвитку теорії та практики з формування ринкового потенціалу та оцінки використання людського капіталу.

5 Значущість результатів дослідження для науки і практики

Практична цінність роботи для промислових підприємств полягає у: використанні отриманих результатів для визначення складових механізму формування ринкового потенціалу, з урахуванням взаємозв'язків між можливостями й ризиками розвитку підприємства під впливом керованих та некерованих чинників ринку; розробки методичного забезпечення процесу оцінювання ринкового потенціалу на основі методу капіталізації; організація урахування вартісних показників людського капіталу та здійснення оцінювання результативності використання людського капіталу підприємства; визначення інтегрального показника – ринкової позиції підприємства серед конкурентів на цільовому ринку з урахуванням оцінки використання його людського капіталу.

Дані теоретико-методичні результати та прикладні рекомендації знайшли практичне застосування в господарській діяльності підприємств: ПАТ «ЄВРАЗ – ДМЗ» (м. Дніпро, акт від 03.03.2014); ПрАТ «Металургтрансремонт» (м. Дніпро, довідка № 70/1135 від 07.08.2019р); ТОВ «СР ЛТД» (м. Дніпро, довідка № 149 С від 10.04.2019); ТОВ «Укрпромспецавтоматика» (м. Дніпро, довідка № 1411 від 05.03.2019 р.).

Результати дисертаційної роботи використано в навчальному процесі кафедри менеджменту Національної металургійної академії України при викладанні дисциплін «Маркетинг», «Управління персоналом», «Основи наукових досліджень», «Корпоративне управління» студентам спеціальності 073 «Менеджмент» (м. Дніпро, акт від 05.06.2019 р.)

6 Зміст та завершеність дослідження, відповідність встановленим вимогам щодо оформлення

Дисертаційна робота Фонарьової Т. А. є самостійною та завершеною науковою працею, яка в повній мірі відображає наукові положення, підготовлені для публічного захисту, результати теоретичних досліджень, а також можливості та рекомендації щодо їх практичного застосування. Дисертація повною мірою відображає особистий внесок здобувача у вирішення наукового завдання з удосконалення і подальшого розвитку теоретичних положень, методичних підходів та науково-практичних рекомендацій з формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу.

7 Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертаційної роботи

Зміст автореферату ідентичний основним положенням, висновкам і рекомендаціям дисертаційної роботи. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає вимогам до такого роду робіт.

8 Повнота викладення результатів досліджень в опублікованих працях.

Основні положення та результати дисертації Фонарьової Т. А. відображено у 18 наукових працях, з них: 8 статей у наукових фахових виданнях України, в тому числі 2 статті – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 2 – у закордонних наукових виданнях, 4 – у матеріалах конференцій та 4 – у розділах колективних монографій.

9 Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Зазначаючи змістовність і обґрунтованість дисертаційної роботи, а також цінність основних розробок здобувача, не можна залишити без уваги деякі недоліки та дискусійні положення, серед яких:

1) автор, ґрунтовно характеризуючи складові ринкового потенціалу підприємства і підходи до їх оцінювання, на с. 35, рис. 1.5 серед складових потенціалу не виділяє людський капітал. Однак, на рис. 2.4 (с. 82) виділяє трудові ресурси, а також трудовий потенціал (капіталізація трудового потенціалу). Незрозуміло, які особливості автор пропонує ідентифікувати і у чому вбачає відмінності оцінювання цих складових. Бажано було у тексті чітко визначити

авторський підхід щодо сутності, спільних та відмінних характеристик між термінами «трудові ресурси», «трудовий потенціал», «людський капітал»;

2) обґрунтовуючи науково-методичні підходи щодо визначення вартісних параметрів оцінки людського капіталу, потрібно було конкретизувати об'єкт оцінювання і показники, які використовуються при цьому. Так, наприклад, не зовсім зрозуміло, чому у таблиці 2.5, де приведені розрахунки вартісних показників індивідуального людського капіталу по Україні не враховується стаж роботи;

3) дисертант, визначаючи науково-методичні принципи побудови управлінського балансу людського капіталу підприємства (параграф 3.1), у тексті дисертації на с. 136 зазначає, що показники людського капіталу підприємства мають динамічний характер і ілюструє це на рис. 3.2. Однак, не зрозуміло, чи враховується при цьому інфляція. Такий підхід, на нашу думку, потребує конкретизації;

4) потребує уточнення підхід автора щодо визначення складових вартості підприємства у процесі оцінювання його ринкового потенціалу, параграф 2.1 рисунок 2.4 (с. 82) та рис. 3 в авторефераті;

5) у розділі 2 дисертації на с. 97 у формулах 2.5 - 2.8 при визначенні доходу, отриманого від використання людського капіталу підприємства, використовується показник інвестицій у людський капітал підприємства, який позначається як $I_{лк}$, але на с. 101 у формулі 2.9 використовується показник який дуже схожий за позначенням, а саме $I_{лк}^e$ - індекс ефективності людського капіталу країни, отже доречним було б позначити один з цих показників якимось інакше, щоб не виникало неузгодженостей.

У цілому викладені зауваження та дискусійні положення не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи, до того ж окремі з них можуть бути враховані в подальшій роботі автора.

10 Загальний висновок

Враховуючи актуальність проблеми та результати проведеного дослідження, вважаємо, що представлена до захисту дисертаційна робота Фонарьової Т.А. на тему «Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу» за своїм змістом, теоретичним рівнем і практичною значимістю, є завершеною науковою працею. Отримані науково-обґрунтовані результати в сукупності вирішують конкретне наукове завдання щодо удосконалення і подальшого розвитку теоретичних положень,

та зрозуміло викладеними, теоретично і практично апробованими. Доробок автора має певне значення для розвитку науки і практики.

Автореферат і наукові публікації повністю відображають основні положення та результати дисертації. Публікації в достатній кількості вміщено у наукових фахових виданнях, визначених для оприлюднення положень дисертацій.

Зміст автореферату і основні положення дисертації ідентичні, відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної спеціальності).

Усе вищезазначене дає підстави вважати, що дисертаційна робота Фонарьової Тетяни Анатоліївни на тему «Формування ринкового потенціалу металургійних підприємств на основі оцінки використання їх людського капіталу» в повній мірі відповідає вимогам МОН України та п.п. 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами), а здобувач Фонарьова Тетяна Анатоліївна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор
професор кафедри економіки
підприємства і підприємництва
Хмельницького національного
університету МОН України

О.І. Гончар

Підпис Гончар О.І. засвідчує.
Проректор з наукової роботи
Хмельницького національного
університету д.т.н., проф.

О. М. Синюк